

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 6, 30 Июнь

UDK:633.88

**DORIVOR ISSOP (HYSOPPUS OFFICINALIS L.) O'SIMLIGINI
YETISHTIRISH VA BIOEKOLOGIK HUSUSIYATLARI**

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti
“O'rmonchilik dorivor o'simliklar va manzarali bog'dorchilik”
kafedrasi katta o'qituvchisi: **Boynazarova Sayyora Ro'zikulovna**
e-mail: sayyoraboynazarova@mail.com

“O'rmonchilik dorivor o'simliklar va manzarali bog'dorchilik”
kafedrasi Assistent: **Xaydarov Mirzoxid Baxtiyor o'g'li**
Xaydarovmirzoxid03@gmail.com

Dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi
yo'nalishi talabasi: **Rajapova Madina Davron qizi**
e-mail: madina@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Dorivor issop (*hysoppus officinalis* L.) o'simligining yetishtirish texnologiyasi, biologiyasi, ekologiyasi qishloq va xalq xo'jaligidagi ahamiyat, kimyoviy tarkibi va dorivorlik hususiyatlari yoritilgan.

Аннотация: В статье описаны технология выращивания, биология, экология, значение растения иссоп лекарственный (*hysoppus officinalis* L.) в сельском хозяйстве и народном хозяйстве, химический состав и лечебные свойства.

Abstract: The article describes the cultivation technology, biology, ecology, importance of the medicinal hyssop plant (*hysoppus officinalis* L.) in agriculture and national economy, chemical composition and medicinal properties.

Kalit so'z: Dorivor issop (*hysoppus officinalis* L.) boshoqsimon, Qrim, Kavkaz, Efir moyi, gektar, azot, faza, ildiz.

Ключевые слова: Иссоп лекарственный (*hysoppus officinalis* L.) колос, Крым, Кавказ, Эфирное масло, гектар, азот, фаза, корень.

Key word: Medicinal hyssop (*hysoppus officinalis* L.) spike, Crimea, Caucasus, Essential oil, hectare, nitrogen, phase, root.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 6, 30 Июнь

Dorivor issop — labguldoshlar (**lamiaceae**) oilasiga kiradi. O'tkir hidli, ko'p yillik, bo'yi 85—90 santimetr bo'lgan, doim yashil chala buta. Ildizi o'q ildizli. Poyasining asosiy qismi yog'ochlangan, shoxlangan 4 qirrali. Barglari qarama-qarshi joylashgan, bandsiz yoki kalta bandli lantsetsimon yoki chiziqsimon, chetlari bir oz pastga qayrilgan. Uning gullari siyoh rang, pushti rang barglar oralarida 3—7 tadan soxta mutovkalarga to'plangan. Mutovkalar boshhoqsimon, uzunligi 20—22 santimetr ga boradigan soyabonlarni tashkil qiladi. Mevasi 4 ta aniqmas qirrali, tuxumsimon yong'oqchadan iborat. Uzunligi 2,5—3 mm bo'lib, yong'oqchalarning usti notekis, rangi to'q-qo'ng'ir yoki qo'ng'ir qora.

Geografik tarqalishi. Dorivor issop Qrim, Kavkaz, Moldova, Janubiy Yevropa, O'rta Yer dengizi atroflaridagi mamlakatlarda hamda O'rta Osiyo mamlakatlarida o'stiriladi.

Kimyoviy tarkibi. Bargida 0,90—1,98 foiz efir moyi, dubil moddalar, kislotalar va gulida flavonoid-diosimin $C_{34}H_{44}O_6$, issopin va glyukoza bor.

Efir moyi tarkibida a va b pinyanlar, 1- pinokamfon, 1- pinokamfeola va uning uksus efirlari alʼdegʼin, kamfen, tseniol, uksus kislotasi, spirt aralashmalari va seskviterpenlar tutadi.

Ishlatilishi. Dorivor issopning efir moyi farmatsevtikada asosan surtmalarning, qisman sirtga ishlatadigan boshqa dorilarning hidini yaxshilash uchun ishlatiladi. Efir moyi antiseptik xususiyatga ega bo'lganidan kuygan joylarni tuzatuvchi vosita sifatida foydalaniladi. Tibbiyotda ko'krak organlari, nafas siqilishi, bronxit va bronxial astma kasalliklarni tuzatishda ishlatiladi. Issop moyi oziq-ovqat sanoatida keng foydalanib kelinmoqda.

Dorivor issop o'simligini yetishtirish texnologiyasi.

Dorivor issop o'simligi asosan urug'idan va vegetativ yo'l bilan ko'paytiriladi. Uning yaxshi o'sishi va rivojlanishi uchun unumdor tuproqlar va quyosh yaxshi tushadigan maydonlarni tanlash kerak bo'ladi. Issop ko'p yillik o'simlik bo'lgani uchun uni almashlab ekish dalalariga joylashtirishni rejalashtirmaslik kerak, chunki u bir yerda 20—25 yil davomida hosil berishi mumkin.

Dorivor issop o'simligi ekiladigan yerlarni kuzda gektar hisobida 15—20 tonna chirigan go'ng va 30—40 kg superfosfat, yog'ingarchilik kam bo'ladigan mintaqalarda va sizot suvlari chuqur joylashgan tuproqlarda 20 kg dan azot o'g'iti berib yerni 25—28 santimetr chuqurlikda haydab qo'yiladi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 6, 30 Июнь

Issop urug'idan ko'paytirish eng yaxshi usul hisoblanadi. Uning eng mo'tadil ekish vaqti oktyabr oyining oxiri va noyabr oyining birinchi dekadasi hisoblanadi.

Urug'lar chuqurroq ekiladi. Agarda ekish bahor oyiga qoldirilsa, urug'lar stratifikatsiya qilinishi shart. Buning uchun ularni namlangan qumli yashiklarga solib, isitilmaydigan xonalarda saqlanadi.

Urug'lar qurib qolmasligi va mog'orlamasligi uchun vaqti-vaqti bilan namlab turiladi. Ekishdan oldin yerlar begona o'tlar qoldiqlaridan tozalanadi, boronalanadi va mola bilan tekislanadi. Havo harorati 15—17 gradus isiganda egat oralari 70 sm qilib ekiladi. Har bir gektar yerga 4 kg gacha urug' sarflanadi. Agar tuproq tarkibida nam yetishmasa ekilgandan keyin darhol sug'oriladi. Urug'lar 6—8 kunda unib chiqadi. Oradan 10—12 kun o'tgach maysalarda 2—3 tadan chin barg hosil bo'ladi va o'simlik oralarini kultiivatsiya yordamida yumshatiladi va begona o'tlardan tozalanadi. Bahor oylaridagi yog'ingarchilik natijasida issop ekilgan maydonlarda qatqaloqlar paydo bo'lishi bilan o'simlik oralari yumshatiladi va shu bilan birga yagana qilinib, har bir tupda 20—30 sm uzunlikda 2—3 tadan o'simlik qoldiriladi. Ekilgan o'simliklar iyun oyining oxirlarida shonalaydi. Kuzda ekilgan o'simliklar may oyining oxiri va iyun oylarining boshlarida gulga kiradi. SHonalash fazasigacha o'simlik ikki marta sug'oriladi va suvdan keyin o'simlik oralari kultiivatsiya bilan 8—10 sm chuqurlikkacha yumshatiladi. Bahorda ekilgan o'simliklar iyul oyining boshlarida gullay boshlaydi. Bu davrga kelib issopning ildiz tizimi yaxshi rivojlanganligi uchun o'simlik baquvvat bo'lib o'sa boshlaydi. Issopni oziqlantirishni shonalash fazasida boshlash tavsiya qilinadi. Sug'orishdan avval gektariga 50 kg azotli, 30 kg kaliyli o'g'itlar bilan oziqlantiriladi. O'simliklarni suyultirilgan go'ng bilan oziqlantirish yaxshi natija beradi. Issop ekilgan maydonlar har 2—3 sug'orishdan keyin dala o'toq qilinishi lozim.

Ikkinchi oziqlantirish o'simlik gullash fazasida gektariga 40—50 kg azot va 20 kg fosfor o'g'iti berish bilan tugatilishi kerak.

Uning bitta to'pgulida 16—20 tagacha gul bo'ladi. Uning gullari ertalab soat 6—7 da ochiladi. SHu vaqtda issop ekilgan maydonlarda asalari va kapalaklar paydo bo'ladi. Vegetatsiya davomida dorivor issop havo haroratini hisobga olgan holda 6—8 marta sug'oriladi. O'simlikning xomashyosi boshoqli to'pgul hisoblanadi.

Ularning ommaviy gullash fazasida gulbandlarining uzunligi 30 sm bo'lganda (avgustning ikkinchi yarmida) uning xomashyosi yig'iladi. Xomashyo yangi o'rilgan paytda uning tarkibida nam ko'p bo'ladi. SHuning uchun o'simlik

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 6, 30 Июнь

mog'orlab ketmasligi uchun yaxshi shamollatadigan bostirmalarga yupqa qilib stelajlarga o'yib qo'yiladi. Hosil shamolsiz quruq vaqtda yig'iladi.

Dorivor Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) o'simligi biologik xususiyatlari bo'yicha suvga talabchan o'simliklar qatoriga kiradi. Ular yil davomida yashil holda o'suvchi, fotosintez jarayoni nisbatan ko'p va jadal kechishi, transpiratsiya koeffitsiyentining yukoriligi, ildiz tizimlari asosan tuprokning yuza katlamlarida (15-18 sm) joylashganligi sababli ko'p suv sarflaydi. Dorivor Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) o'simligidan yuqori va sifatli urug' hosili olishda sug'orish tartiblarining ahamiyati katta. Tajriba maydonida urug'lik yetishtirish uchun ekilgan Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) dorivor o'simligini sug'orish tartiblarini o'rganishda ularning suvga bo'lgan talabini kuzatish va tuprok namligini aniqlash yo'li bilan amalga oshirildi. Ma'lumki, juda ko'p dorivor o'simliklarni o'sishi va rivojlanishi xamda mo'l hosil olishda sug'orishlardan oldingi tuprok namligi tuprokning cheklangan nam sig'imiga nisbatan 70-80 % dan kam bo'lmasligi kerak. Shu holatdan kelib chikkan holda tajriba maydonida dorivor Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) o'simligini sug'orish tartiblarini belgilash uchun sug'orishlardan oldingi tuprok namligi dorivor Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) o'simligini gullashgacha va gullash fazalarida bo'lgan davrlardagi sug'orishlardan oldingi tuprok namligi tuprokning cheklangan dala nam sig'imiga nisbatan 80 %, pishib yetilish fazasida esa 70 % kilib belgilandi. Chunki dorivor Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) o'simliklarining asosiy xususiyatlaridan biri va boshqa dorivor o'simliklardan farqi shuki, ular doimiy o'suvda bo'lganligi uchun dastlabki o'suv fazalari bir muncha qisqa bo'lib, tez boshqoqlash va gullash fazalariga o'tish xususiyatlariga ega. Shuning uchun erta bahordan tez rivojlanib boshqoqlash va gullash fazasiga kiradi xamda shu davrda boshqa o'suv fazalariga nisbatan ko'proq suv talab qiladi.

1.-jadval

Urug'chilik uchun ekilgan Dorivor issop (*Hysoppus officinalis* L.) o'simligini sug'orish tartiblari

Sug'orishdan									
--------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 6, 30 Июнь

oldingi tuprok namligi, %	17,6	18,5	19,0	17	17,0	17,2	16,5	16,0
CHDNS ga nisbatan %	75,2	79,0	81,2	73,0	72,6	73,5	70,5	68,4
Sug'orish meyori, m ³ /ga	446	377	340	480	500	480	520	550
Sug'orish muddati	30.03.15	28.04	17.04	22.04	30.04	10.05	21.05	02.06
Sug'orishlar orasidagi kunlar	20	13	15	16	22	23	23	25

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Алимova P. A., Сагдиев M. T., Адилов B. A., Абдуллаева M. C. – Фармакогнозия. – Тошкент - Тош ДАУ - 2015 й 148 б
2. O'. Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yo'lchiyeva, S.Azimboyev. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi. Toshkent-2008
3. Jo'rayeva, M.A. Dorivor o'simliklar atlas. Toshkent-2019.
4. Xo'jamqulov O Mamlakat tarrafiyoti yoshlar nigohida "2017-yil-Xalq bilan muloqat va inson manfaatlari yili" ga bag'ishlangan iqtidorli talaba yoshlarning I ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. 2017-yil 20-may.174-176 betlar.
- 5.Xolmatov X.X, Axmedov O'.A., "Farmakognoziya" Tashkent, 2007y. 462-y.
- 6.Xolmatov X.X, Habibov X "O'zbekiston dorivor o'simliklari", Toshkent,1971-y. 67 bet.